

УДК 340

Ю. О. ФІГЕЛЬ,*аспірант**Львівського державного університету внутрішніх справ*

РОЛЬ ПРАКТИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Визначено роль практичної професійної діяльності в системі української вищої юридичної освіти. Запропоновано способи поєднання теоретичного навчання з практичною діяльністю під час навчання студентів. Приділено увагу підвищенню якості підготовки юристів.

Стратегічним завданням сучасної науки і професійної освіти є вирішення соціально важливих проблем забезпечення всіх сфер суспільного життя професійно підготовленими фахівцями. У зв'язку з необхідністю формування правової держави виникає відповідно й проблема вивчення в сучасних умовах суб'єктивного фактора у сфері дії права і зокрема проблема формування правової культури особи, як системоутворюючої ознаки базової культури особи. Правова підготовка студентської молоді виявилася сьогодні малоефективною для забезпечення реального професіоналізму і компетентності майбутніх фахівців. Отже, потрібно якісно оновити систему правової підготовки студентів, яка передбачатиме наявність у них не лише певної сукупності знань і умінь, отриманих під час вивчення правових дисциплін, але й розвиток правового стилю мислення, способів ефективно включатися в нові правовідносини, тобто наявність у них розвиненої правової культури. Підготовка цілеспрямованого, морально стійкого фахівця має бути одним з основних завдань сучасної юридичної освіти в Україні.

Вплив практичної професійної діяльності під час навчання майбутніх юристів досліджували: С. С. Сливка, С. І. Молібог, О. М. Доброхотова, Д. І. Мейер, Т. А. Зікіна, Л. А. Воскобітова, Р. Г. Стронгін, О. С. Федорчук тощо.

Мета даної статті полягає у з'ясуванні ролі практичної професійної діяльності в освітньому процесі студентів юридичних спеціальностей та визначенні способів поєднання теоретичного навчання з практичною діяльністю під час навчання майбутніх юристів.

На даний момент у системі української вищої юридичної освіти утворилася парадоксальна ситуація: потреба у висококваліфікованих юристах-спеціалістах в останнє десятиліття була і залишається вагомим, однак рівень знань випускників вищих юридичних навчальних

закладів не достатній для практичної діяльності. Крім того, слід зазначити, що він поступово знижується. Якщо вчора професія юриста сама по собі розглядалась як престижна, то на сьогодні вже зростає попит на юристів, які є фахівцями в окремих галузях права та вмють професійно застосовувати нормативно-правові акти. Тому дослідники в галузі юридичної освіти приділяють увагу не лише питанню підвищення якості підготовки юристів у цілому, але й питанню про напрями такої підготовки.

Характерною особливістю освітнього процесу в Україні є те, що головна увага в ньому приділяється пізнанню сутнісної сторони правових явищ, і це – його перевага. Але виявивши сутнісну основу правових явищ, студенти та випускники юридичних навчальних закладів не прагнуть пройти другий етап пізнання – проявити ці знання в конкретних формах, у яких відображається реальна дійсність. Внаслідок цього в українського випускника професійна підготовка і вміння застосовувати практичні навички у роботі слабші, ніж у студента, що навчається, наприклад, у США чи Англії. При всьому різноманітті освітніх технологій необхідно виходити з тієї «моделі» юриста, яка формується державними освітніми стандартами.

На жаль, в Україні відсутні галузеві стандарти «бакалавр права» і «магістр права», які б уніфікували вимоги до майбутніх фахівців у галузі права через підвищення якості підготовки юристів.

Під час формування вимог до майбутнього юриста надзвичайно важливо, щоб юридична освіта незалежно від спеціалізації відповідати лише одному освітньому стандарту, а отже, в основі останнього повинні бути закладені «універсальні» вимоги до майбутнього юриста. Не можна не враховувати і той факт, що всі юридичні вміння та навички дуже індивідуальні. Почавши з простого повторення чужих дій, юрист із часом виробляє складні навички,

набуває здатності творчо застосовувати знання і досягати позитивного результату в різних умовах. Як відзначають дослідники, диво юридичної професії полягає в тому, що вона невідривна від особи юриста, а навички професійної діяльності завжди містять риси індивідуальності конкретної людини [1, с. 7]. Усі ці обставини ускладнюють однозначне визначення єдиного, універсального переліку професійних навичок і вмінь випускника юридичного вузу.

Проте потреба суспільства в якісно підготовлених юристах вимагає вироблення єдиної позиції щодо цього питання, інакше юридичні навчальні заклади готуватимуть абстрактних не повністю сформованих фахівців з абстрактним уявленням про свою майбутню діяльність.

Рівень кваліфікації багатьох випускників вищих навчальних закладів України, як уже зазначалося, не відповідає сучасним вимогам. Через відрив навчально-виховного процесу від практики молодий фахівець часто не здатний приймати оптимальні рішення й ефективно діяти в практичних ситуаціях, адаптаційний період триває 3–5 і більше років. Основна причина цього – невідповідна вихідна модель спеціаліста – носія закладених за роки навчання знань, умінь і навичок. Звісно, знання швидко забуваються, а сформовані вміння та навички часто втрачають актуальність у нових життєвих ситуаціях. Тому сучасного учня (студента) треба не лише «наповнювати» знаннями, а навчати здобувати їх самостійно [2, с. 68].

Особливість юриспруденції як сфери професійної діяльності полягає в тому, що теоретичні знання та практичні навички в ній взаємопов'язані і тісно переплітаються. Однак за наявності у навчальному плані великої кількості теоретичних курсів однозначно недостатньо дисциплін, що навчають студентів практичним навичкам. Це призводить до того, що при вивченні кожної з дисциплін акцент робиться на змісті та специфіці даної дисципліни, що не дозволяє повною мірою розвивати уявлення про міжпредметні зв'язки в межах спеціальності. Для юристів це має дуже важливе значення, оскільки практичним освоєнням спеціальності студентам доведеться займатися в умовах дуже жорсткої конкуренції. Тому основи практичної підготовки повинні бути закладені вже у вузі.

Болонський процес прискорив тенденцію уніфікації освітніх систем Європи та України, у тому числі й у сфері юридичної освіти. Його позитивний результат – запозичення досвіду, який підвищить ефективність і конкурентоспроможність української вищої освіти. У сфері

підготовки юристів – це перш за все посилення практичної спрямованості навчання, обов'язкова судова практика, збільшення тривалості практичного навчання, однак без відмови від очевидних переваг системи підготовки студентів – фундаментальності та інтеграції навчання і науки.

Враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що юридичну освіту слід розглядати в широкій перспективі, приділяючи більше уваги міждисциплінарному підходу з метою розвитку у студентів адекватного юридичного мислення – точного і гнучкого одночасно, враховуючи минуле, сьогодення і майбутнє. Такий підхід до освіти дозволить випускникам швидко адаптуватися до нових правових ситуацій.

Найважливішим завданням реформи освіти стає розроблення нових методів, стандартів і підходів до підготовки юристів на рівні сучасних вимог економічного та правового розвитку держави. Враховуючи досвід інших країн, слід внести корективи не лише до навчальних планів вищих навчальних закладів, а й у цілому змінити підхід до підготовки майбутніх юристів, оскільки у сучасному світі роль юридичної професії величезна і охоплює практично всі сфери життя і діяльності.

Правовій державі потрібні юристи, рівень підготовки яких відповідає рівню розвитку суспільних відносин. Лише за цієї умови представники юридичної професії будуть здатні виконувати всі покладені на них суспільством обов'язки, оскільки лише в правовій державі право досягає найвищої ефективності. Тому відсутність налагодженої системи юридичної освіти негативно впливає зрештою не тільки на ефективність механізму правового регулювання, правотворчості, стан законності і правопорядку, але й на авторитет юристів.

Для організації ефективної системи підготовки юриста слід передусім сформувати перелік знань, навичок, якостей, якими повинен володіти юрист і які характеризують результати освітнього процесу, становлять так звану «професіограму юриста», та запропонувати напрями формування зазначених знань, навичок і вмінь. Це пов'язано з тим, що набір професійних навичок юриста, з одного боку, характеризує професійну придатність випускника вузу, а з іншого – є показником розвитку його професійної свідомості, досвіду соціально-правової активності юриста. У той же час побудована модель повинна містити також основу для подальшого розвитку і вдосконалення юридичної професії.

Орієнтиром для визначення набору професійних навичок та умінь, якими повинен володіти студент, що здобуває юридичну освіту, є сама юридична практика і потреби розвитку суспільства для підготовки (підвищення кваліфікації, перепідготовки) кваліфікованих кадрів. Хто ж висуває професійні вимоги до юристів, формуючи тим самим професіограму? По-перше, це робить держава у ухвалюючи закони, державні освітні стандарти, посадові інструкції. По-друге, це роблять професійні об'єднання – у своїх статутах і кодексах професійної етики. По-третє, при формуванні професіограми враховуються поради колишніх і бажання потенційних клієнтів, думка професіоналів, а також історичний та зарубіжний досвід, рекомендації та вимоги міжнародних актів.

Основоположними для всієї системи вищої юридичної освіти є вимоги до змісту підготовки юристів, закріплені Постановою Кабінету Міністрів України «Про розроблення державних стандартів вищої освіти» [3]. Держстандарти встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки. Вони є основою оцінювання освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм одержання вищої освіти.

Наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» [4] визначено такі види практики: навчальна; технологічна; експлуатаційна; конструкторська; педагогічна; економічна; науково-дослідна тощо.

Основними видами практики студентів вищих навчальних закладів, які здобувають вищу професійну освіту за напрямом підготовки «Право», є навчальна та виробнича практика, яка включає переддипломну практику.

Навчальна практика здійснюється відповідно до навчального плану з метою закріплення отриманих знань і здобуття первинних практичних навичок для вирішення конкретних поставлених завдань. Вона може бути організована у формі ознайомчої практики на підприємствах, в установах, організаціях чи практики для отримання первинних професійних умінь на базі вузу.

Виробнича практика проводиться відповідно до навчального плану з метою закріплення знань, отриманих студентами в процесі навчання, на основі вивчення та аналізу роботи підприємств, установ, організацій, на яких вони проходять практику, а також оволодіння виробничими (функціональними) навичками і

новітніми методами управління. Виробнича практика може бути організована у формі практики за профілем спеціальності, науково-дослідної практики, науково-педагогічної практики.

Переддипломна практика як частина основної освітньої програми є завершальним етапом навчання і проводиться після освоєння студентом програм теоретичного та практичного навчання.

Варто відзначити існуючі нині недоліки системи організації практик вузами.

1. Відсутність законодавчої бази та методичного обґрунтування органічного поєднання теоретичного і практичного навчання при підготовці студентів-юристів. Практичні навички відокремлені від інших знань, умінь і навичок, які вже отримані на заняттях у вузівських аудиторіях, у той час як отримання теоретичних знань має здійснюватися в безпосередній єдності з їх практичним закріпленням.

2) Не існує організаційних та методичних рекомендацій щодо порядку проходження практики, вибору ефективних способів контролю за реальними результатами практики. Така ситуація сприяє тому, що практика стає формальністю. Відсутність ефективного контролю з боку вищого навчального закладу за проходженням практики призводить до того, що практика для студентів найчастіше обмежується простим спостереженням за роботою в юридичних фірмах. Чим займається студент під час практики, можна судити тільки за складеними ним же звітними документами. Контроль за проходженням практики та оцінювання її результатів відбувається тільки на стадії її захисту. Даний вид поточного контролю набутих практичних навичок також досить формальний і часто обмежується поданням студентом звіту та інших формальних документів.

3. Важливим є також питання проходження студентами ознайомчої та переддипломної практики в недержавних і непрофільних вузах, оскільки у багатьох випадках відносини з органами і організаціями, в яких мають працювати випускники, не налагоджені належним чином. Самі ж випускники таких вузів після їх закінчення відчують себе не цілком готовими до практичної роботи. Як наслідок, такі випускники знаходять роботу не за спеціальністю.

Усе це дає підставу стверджувати, що одна з основних проблем вищої юридичної освіти в даний час полягає в тому, що вона поки що не забезпечує відповідний рівень навчання практичним навичкам. Традиційний академізм української юридичної освіти не навчає студентів професіоналізму.

Перше, на що слід звернути увагу, – це те, що практичні навички у майбутніх юристів повинні формуватися поступово. Розмежування між здобуттям суто теоретичних знань або лише практичних навичок – недоцільне і не сприятиме позитивному результату. Таким чином, потрібно оптимізувати навчальні плани, враховуючи принцип безперервного поєднання отриманих студентом теоретичних знань і професійних вмій і навичок.

Друга не менш важлива умова полягає в тому, що фундаментальна та спеціалізована професійна підготовка майбутніх юристів потребує зміцнення зв'язку навчального процесу з практикою, максимального його наближення до реальних процесів практичної реальності. Вирішити таке складне завдання за допомогою традиційних методів набуття практичних навичок малоімовірно, тому потрібно розробити нові підходи організаційного, правового та методичного характеру.

Хоча прищеплення практичних навичок в рамках традиційного навчального процесу (лекцій, семінарських та практичних занять) із використанням активних методів навчання безумовно важливе, не можна, по-перше, замінювати теоретичне навчання вирішенням конкретних казуїстичних завдань, по-друге, не слід недооцінювати роль системного підходу до практики.

Практичне заняття з окремої дисципліни не дає повного уявлення про те, «як це відбувається в реальному житті», а тим більше не формує раціонального стереотипу професійної діяльності [5, с. 245]. Посилаючись на досвід зарубіжних країн, можна запропонувати продовжити термін практики, вивести її за рамки навчального процесу. Однак це призведе лише до збільшення нормативного терміну навчання, що в даний час не можна визнати доцільним, оскільки це не вирішує проблеми по суті. У зв'язку з цим необхідно вирішити три групи завдань: правове регулювання організації практики; методичне забезпечення процесу проходження практики студентами; форми контролю за результатами практики.

Розглянуті питання організаційного забезпечення проходження практики студентами юридичних вузів є лише частиною проблем у цій галузі. На даний час відсутнє правильне з наукової точки зору, послідовне методичне обґрунтування програми практики. По суті, вирішення цього питання покладається на самі навчальні заклади. Освітні стандарти навіть частково не виконують покладених на них

законодавством функцій. Лише системний, послідовний підхід до розроблення відповідних вимог та рекомендацій до організації всіх видів практики та їх нормативного закріплення дозволить вирішити левову частку існуючих проблем.

Щодо положень про практику, які розробляються кожним навчальним закладом, то вони часто дублююся і не враховують специфіку юридичної спеціальності. У зв'язку з цим, слід розробити положення про практику за напрямом підготовки «Право» на рівні міністерства і закріпити у ньому такі основні положення:

1) визначити основні вимоги до кожного виду практики: навчальної, виробничої та переддипломної;

2) закріпити рекомендації з найбільш оптимальним розподілом годин практики в рамках навчального процесу і поєднанням теоретичної та практичної підготовки таким чином, щоб організувати найбільш ефективну роботу студента для набуття та вдосконалення навичок майбутньої професії;

3) посилити контроль за результатами практики. З цією метою рекомендуємо закріпити в навчальному плані вузів за напрямом підготовки «Право» таку форму контролю результатів практики, як екзаменаційна атестація.

Крім того, захист звіту про практику повинен дозволити здійснювати контроль за вирішенням головного завдання самої практики – вироблення і вдосконалення практичних навичок. Отже, студент повинен продемонструвати викладачеві набуті навички, здатність застосовувати ці знання при вирішенні конкретних завдань. При цьому лише написання звіту з поданням необхідних документів не може бути єдиним доказом досягнення позитивного результату. Найбільш вдалою формою контролю результатів практики, яку доцільно закріпити в навчальному плані за напрямом підготовки «Право», є екзаменаційна атестація. Захист практики не повинен базуватися лише на позитивних рекомендаціях і правильно виконаному звіті (які також повинні враховуватися, але не бути єдиними підставами виставлення оцінки), – він має бути незалежною формою перевірки набутих студентом навичок у процесі практики.

Слід також зазначити, що багато уваги зараз приділяється впровадженню активних методів навчання в традиційний навчальний процес та їх особливій ролі у розвитку практичних навичок студентів-юристів. Самі по собі активні методи навчання дуже різноманітні. Об'єднує їх механізм взаємодії викладача та студента,

який заснований на більш високих вимогах до ролі останнього в процесі навчання.

Дані методики давно і цілеспрямовано використовуються в США, Англії та інших країнах англосаксонської системи права. Основним методом навчання у сфері юридичної освіти тут є прецедентний, побудований, по суті, на дослідженні лише однієї ланки методів пізнання – сходження від емпірично конкретного до абстрактного. Він реалізується під час навчання за допомогою питань і відповідей, рольових (ділових) ігор, дослідницьких семінарів, коли на конкретних прикладах студент отримує практичні навички і закріплює професійні знання. Однак якщо в англосаксонській правовій системі це основа всього освітнього процесу при здобутті юридичної професії (на основі загальних прикладів роблять загальні висновки), то в нашій країні, історично близькій до інших правових традицій, використання активних методів навчання не можна визнати

вирішенням всіх проблем. Неприпустимо відмовлятися від досвіду, напрацьованого українською юридичною школою, оскільки зайва емпіризація не сприятиме підготовці фахівців високого класу.

Висновки. Інтеграція вищої юридичної освіти з практикою вирішує комплекс завдань, серед яких основним є орієнтація викладання на проблеми практичної юридичної діяльності. Крім цього, забезпечується швидше залучення студентів до практичної діяльності і можливість їх подальшого працевлаштування, надаються додаткові матеріальні та інформаційні ресурси освіти, а також можливість підвищувати загальний науково-освітній рівень практичних працівників.

Найоптимальніше вирішення зазначеної проблематики полягає в запозиченні прогресивного досвіду зарубіжних країн при збереженні накопиченого досвіду традицій і принципів української вищої юридичної освіти.

Список використаної літератури

1. Воскобитова Л. А. Профессиональные навыки юриста. Опыт практического обучения / Л. А. Воскобитова – М. : Дело, 2001. – 416 с.
2. Зиновьев С. И. Учебный процесс в советской высшей школе / С. И. Зиновьев. – М. : Высш. шк., 1975. – 314 с.
3. Про розроблення державних стандартів вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 7 серп. 1998 р. № 1247 // Офіційний вісник України. – 1998. – 27 серп. – Ст. 30.
4. Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства освіти України від 8 квіт. 1993 р. № 93. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0035-93>.
5. Доброхотова Е. Н. Модернизация высшего юридического образования в направлении усиления связи с практикой / Е. Н. Доброхотова // Правоведение. – 2003. – № 4. – С. 243–249.

Надійшла до редколегії 10.11.2010

ФИГЕЛЬ Ю. О. РОЛЬ ПРАКТИЧЕСКОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ СТУДЕНТОВ ЮРИДИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Определена роль практической профессиональной деятельности в системе украинского высшего юридического образования. Предложены способы сочетания теоретической учебы с практической деятельностью во время учебы студентов. Уделено внимание повышению качества подготовки юристов.

FIGEL Y. A ROLE OF PRACTICAL PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF STUDENTS OF LEGAL SPECIALITIES

The role of practical professional activity is defined certain in the system of Ukrainian higher legal education. The methods of combination of theoretical studies are offered with practical activity during the studies of students. The attention to upgrading of preparation of lawyers is paid.